

ЕВРОПА : ИСТОЧНА, ЗАПАДНА, СРЕДЊА, МЕДИТЕРАНСКА...

Константиновић • Masini • Vadura • Шчукин

Југословени и "Средња Европа"

ЗОРАН КОНСТАНТИНОВИЋ

Innsbruck/Београд

Стављен под знаке навода, појам "Средња Европа" превазилази границе свог географског одређења и актуализује много шире значење. У том значењу ова реч се често замењује њеном немачком адекватацијом, и то у овом случају и без знакова навода, једноставно као *Mittleuropa*, па отуда усред текста на француском, енглеском или неком другом језику управо овај немачки израз уместо, на пример, *L'Europe Centrale* код Француза. А Енглези донекле још изразитије диференцирају служећи се уз одреднице *Central Europe* и *Mittleuropa* доста често и нијансом захваћеном са назнаком *Middle Europe*.

Шта се заправо подразумева под оваквом "Средњом Европом" и у каквој се релацији према овом појму налази југословенски простор?

У покушају да одговоримо на ово питање чини нам се да бисмо, на основу грађе коју смо успели прикупити, могли говорити пре свега о пет варијанти овог појма и да размислимо о томе како смо се у свом историјском опредељењу одредили према сваком од њих.

Најпре, свакако, одговарајућа посебност значења артикулисала се у прихватању или супротстављању са мислима изнетим у књизи Фридриха Наумана (Friedrich Naumann) под веома лапидарним насловом *Mittleuropa*, која је објављена 1915. године у Берлину. У том тренутку Немачка се налази на врхунцу својих успеха у првом светском рату и коначна победа изгледа да је на дохвату. Науман је заправо био протестантски пастор, али се веома интересовао за политику, па је биран и у немачки парламент, у рајхстаг, а посебно је био заокупљен проблематиком привреде и привредног живота. Уверен да више не може бити сумње у крајњи исход рата, он у овој књизи предлаже како победоносна Немачка да преуреди свој животни простор, који он зове "Mittleuropa". Овај простор, сматра, ваља уредити као велико царство, као четврту велесилу уз Америку, Британију и Русију. На простору који ће покривати ово царство живеће и други народи (Мађари, Пољаци, Чеси и други), но немачка доминација ни у једном тренутку неће бити доведена у питање. Напротив, Немачка ће преко граница ове своје Средње Европе организовати Исток и Југоисток на начин што ће тамо створити "трабантске" државе, како их зове Науман. Као пример за овакву трабантску државу детаљније говори о устројењу Бугарске, а потом, у посебној публикацији, *Was wird aus Polen? (Шта ће бити од Пољске?)*, 1917, такођер и о Пољској. Но ово је максимално смањена Пољска, која обухвата само Варшаву и околину, док су сви западни пољски крајеви део Науманове Средње Европе.

Оваква размишљања била су резултат изразито привредних експанзионистичких тежњи, а око Наумана су се тада биле окупиле личности изузетно значајне, међу њима и Макс Вебер (Max Weber), и данас још увек незаобилазни учитељ у сфери политичке економије. Исход рата потиснуо је ове идеје, али само за кратко време, и оне у виду разних геополитичких визија настављају да живе. Немачка је Средња Европа и Средња Европа је Немачка. На овом постулату почива и пројекат на коме раде истраживачи на универзитету у Нирнбергу и Ерлангену. А занимљиво је да су на Међународном конгресу П.Е.Н. у Лугану, 1987, који је, делом, такођер био посвећен теми "Средња

Европа", како представник Савезне Републике Немачке тако и представник Немачке Демократске Републике упркос свим спорењима били сложни у томе да Средњу Европу чине њихове две државе, при чему је представник Савезне Републике Немачке изразио жаљење што је ова Средња Европа расечена крвавом границом на два дела, док је представник Немачке Демократске Републике сматрао да ова граница и није толико крвава.

Но ваља рећи да је на Науманову књигу још исте године уследио одговор супротан тезама изнетим у њој, а аутор овог одговора није био нико други до Карл Кауцки (Karl Kautsky), главни идеолог немачке социјалдемократије. У својој студији *Die Vereinigten Staaten von Zentraleuropa* (*Сједињене Државе Централне Европе*), објављеној у теоријском часопису странке "Neue Zeit" (1915, 424), он ће упркос поетским сликама у које запада Науман открити сву ону вољу за хегемонијом садржаном пре свега у оном донекле можда и узгредном захтеву да Немачка завлада свим оним малим државама на Истоку и Југоистоку, па и Аустроугарском монархијом у целини, те ће се и концепцијски супротставити термину "Mitteleuropa" и уместо тога говорити о "Централној Европи". Очито у наслону на Кауцког, о Централној Европи говори и оснивач Чехословачке Републике и њен први председник, Томас Гарик Масарик, у једној од својих филозофско-политичких расправа, објављеној најпре на немачком језику - *Das neue Europa. Der Slavische Standpunkt* (*Нова Европа. Словенско стајаниште*), 1922. У овој расправи Масарик се залаже за савез демократских држава у средишту Европе као противтежу немачком милитаризму и експанзионизму, оличеном у тежњи за продирањем на Исток ("Drang nach Osten"), која је по Масарику превасходно тежња ка Југоистоку.

Такођер и Французи говоре о "L'Europe centrale" не само у географском смислу већ и у смислу одређене духовне и културне целовитости. Своје представе о таквој целовитости развијали су пре свих Жак Дроз (Jacques Droz) и Жозеф Рован (Joseph Rovin). За разлику од Масарика, који осуђује Аустроугарску империју као антидемократску и клерикалну Французи не желе да порекну одређене позитивне тековине Хабзбуршке заједнице народа. Њихова противречна расположења у овом случају лако је објаснити: Версајским уговором Француска је оснивањем самосталних и територијално увећаних држава на овом простору изградила за своје потребе одређен систем безбедности, али је, разбивши због тога Аустро-Угарску, лишила уједно себе снажне противтеже против Немачке. Ово колебање биће карактеристично и у годинама после другог светског рата. Као савезник Савезне Републике Немачке, Француска мора показивати разумевање за жељу Немаца за поновним уједињењем обе немачке државе, но она се уједно бојала оне још веће немачке економске моћи коју ће Немачка остварити после оваквог уједињења. Отуда и изрека једног познатог француског писца да толико воли Немачку да је срећан што постоје две Немачке и да би био још срећнији да их је више.

Уколико све ове представе које се јављају као противљење Наумановој концепцији сводимо под једну варијанту, о савезу демократских држава у Централној Европи, као трећа варијанта у овом случају се надовезује замисао о католичкој Средњој Европи. Ова замисао је изразито рестауративне природе, без обзира да ли отворено устаје у корист обнове бивше аустроугарске монархије или ово чини заобилазним путем. Она се супротставља пангерманским тежњама али уједно Аустрију види у специјалној мисији преносиоца немачке културе у том простору и тиме уједно себе у позицији да може полагати право за доминацијом над тим народима. У отвореном и неприкривеном облику ова замисао се испољава у слављењу мита о Хабзбурговцима, чему је, у почетку заправо и против своје воље, допринео много италијански германист Клаудио Магрис (Claudio Magris) својом књигом *Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna* (*Мит о Хабзбурговцима у савременој аустријској књижевности*), 1963. У прикривеном облику рестауративна замисао присутна

је и у подухвату "Projekt Mitteleuropa", за који се посебно залаже аустријски политичар Ерхард Бусек (Erhard Busek). Користећи превирања у Пољској, Чехословачкој, Мађарској и Румунији он подсећања на заједничку прошлост обједињује визијама будућности, када би Беч поново могао бити средиште овог простора. Овакве перспективе нису без основа уколико се има на уму да је Черчил при крају другог светског развијао веома конкретне планове да реализује овакву структуру као заправо "санитарни кордон" против Совјетског Савеза.

Ову варијанту о католичкој Средњој Европи ваља разликовати, колико и изгледала блиска, од варијанте коју је развило средиште у Горици (Gorizia), где је почев од шездесетих година 'Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei' ('Институт за средњоевропске културне сусрете') одржано низ конференција посвећених тематици узајамних односа у прошлости, а на којима се пре свега указивало на космополитски дух који је израстао из овог простора. Мора се признати да је приликом ових сусрета давана могућност представницима и најразличитијих мишљења. Наравно да је подстицај овим сусретима долазио од концепција италијанске спољње политике, које су веома видљиво долазиле до изражаја у настојањима италијанске дипломатије да се створи Пентагонала као облик сарадње између Италије, Аустрије, Мађарске, Чехословачке и Италије, и, наравно, као противтежа Немачкој, те је због тога Баварска, када је, не слутећи у чему је ствар, затражила да такођер буде примљена у овај облик сарадње, доживела да, веома отмено додуше, буде одбијена.

Остаје нам да се осврнемо и на пету овакву варијанту о Средњој Европи, а која је у недавној прошлости одиграла поприлично значајну улогу. Реч је о интелектуалцима, у првом реду о писцима, који су у Чехословачкој, у Мађарској, у Југославији и Пољској, али и у Румунији почели да се декларишу као "Средњоевропејци", стављајући се и на тај начин у опозицију према систему политичке власти у својој земљи. Програмску основу, без обзира на то да заправо и није дошло до неког ужег повезивања међу овим интелектуалцима, дали су заправо Милан Кундера својим есејом *Un Occident kidnappée* (*Киднапован Запад*), 1984, који је после преиначен у наслову у *The Tragedy of Middle Europe* (*Средњоевропска трагедија*), и Ђерђ Конрад (György Konrad) текстом који је насловио са *Der Traum von Mitteleuropa* (*Сан о Средњој Европи*), такођер из 1984. године. Кундера подвлачи да његова представа о Средњој Европи нема ничег заједничког са неком носталгијом за несталом Хабзбуршком монархијом, већ да жели истаћи духовну самосталност овог простора у односу на догматску искључивост Истока али и у односу на дух потрошачког друштва на Западу; да су у питању духовне вредности које се супротстављају примитивној уравнотежености између западног и источног блока у погледу броја атомског оружја и оклопних дивизија. А Ђерђ Конрад будућност Средње Европе види као сан о републици интелектуалаца која ће чувати мултикултуралност и мултиетничност овог простора, индивидуалност како сваког народа па и најмање етничке заједнице тако и сваког појединца.

А пошто смо на овај начин у најкраћим цртама покушали да ухватимо поједина значења која се актуализују при помену речи "Средња Европа", прешли бисмо сада на оно битно питање коме смо наменили ова излагања: Како су се југословенски народи односили према овим варијантама?

Свакако да при томе није без значаја она разлика у културним зонама којима сваки од тих народа припада по својој традицији, без обзира на њихову крвну повезаност. У том смислу Словенци се у потпуности уврштавају у средњоевропску зону културе, а Хрвати својим већим делом, док се за остали део сматра да је под утицајем медитеранске културе. Срби су повлачећи се пред Турцима на територију Хабзбурговаца и пошто су стигли у ову своју нову постојбину, у процесу свог културног препорода објединили словенско-византијску традицију са средњоевропским начином живота са којим су се тамо сусрели, а ова симбиоза одразила се и на Србе који су остали у старој постојбини. За

Црногорце би се могло рећи да је словенско-византијска традиција код њих примала и медитеранске утицаје, док су Македонци и Бугари можда најизразитије сачували ону првобитну словенско-византијску традицију. Све се ово може објаснити географским положајем и историјским развојем, уз чињеницу да је део јужнословенског етничког тела прихватио исламску културу. Није без трага могло остати што су Словенци већ веома рано потпали под власт Франачког царства и на тај начин готово хиљаду година остали везани за германску културу, и што су Хрвати још у XII веку ступили у персоналну унију са Угарском, те да је Србима најпре пошло за руком да се ослободе Турака, пре Бугара и Македонаца, док су Црногорци и Дубровчани кроз векове успели да сачувају атрибуте самосталности.

Замисао о "Средњој Европи" јесте, као што смо видели, у првом реду политичка концепција, но она се у великој мери позива и на културно заједништво, и то, када је реч о подухвату "Mitteleuropa", на ону културну атмосферу којом је Беч као престоница Аустроугарског царства зрачио на смени XIX и XX столећа. Сећање на ову повезаност у прошлости свакако је могло утицати и на опредељење оних народа који су непосредно припадали овој државној заједници.

Но да пођемо редом, по варијантама концепције о "Средњој Европи". Из видокруга Науманове концепције проблем је решен на тај начин што су Словенци, Хрвати и Срби под влашћу Аустро-Угарске требало да буду у потпуности интегрисани у овакву германску конструкцију под именом "Mitteleuropa", док је на примеру Бугарске показано како је имало да се устроје "трабантске државе". Но ваља истаћи да је Науману пред очима искључиво економска перспектива развоја овакве моћне Немачке, те да не инсистира посебно на германизацији свих других народа у тој "Средњој Европи" и околи ње. Он се задовољава економском доминацијом и у том погледу се разликује од Фридриха Листа (Friedrich List), оснивача националне економије као научне дисциплине код Немаца, који је средином прошлог века поставио захтев да се Немци не иселавају у Америку, што су они тада масовно чинили, већ да колонизују словенски Исток и да се спусте низ Дунав, до Црног Мора, где би им могла бити одскочна даска за продор све до Далеког Истока. Важну тачку у Листовој концепцији представљао је захтев да немачки колонисти населе подручје које немачку етничку територију раздваја од Јадранске обале и да се учврсте на тој обали. Овај Листов захтев није неко усамљено сањарење, већ и немачки песници онога времена певају о томе како немачки орао треба да надвија своја крила над Јадранским морем.

Хитлер је покушао да оствари комбинацију Листових и Науманових замисли. Део Словенаца требало је да буде брзо понемчен, а остали део био је предвиђен за пресељење. Од Хрватске пак он је створио сателитску државу посве у смислу Науманових "трабантских држава". Занимљиво је да је Ханс Дитрих Геншер (Hans Dietrich Genscher) члан политичке партије која се позива на Наумана као свог идеолога и да кућа у Бону у којој се налази средиште ове Геншерове странке носи назив "Дом Фридриха Наумана" ("Friedrich Naumann-Haus").

Ова концепција у сваком погледу у супротности је са интересима јужнословенских народа, коликогод она неким од њих за тренутак може изгледати и привлачна с обзиром на то да је Немачка економски гигант таквих размера да своје планове може остварити привлачним новчаним кредитима, без непосредне примене војне силе. Већ данас се највећи део индустријских предузећа у Словенији налази у рукама немачких и аустријских финансијских група. Занимљиво је настојање тих група да у потпуности овладају хотелима на јадранској обали.

Што се тиче оне друге варијанте, замишљене као заједница слободних демократских држава у Средњој Европи, онакве какву су на уму имали Карл Кауцки и Томас Гарик Масарик, па је поготову Масарик у оквиру оваквог решења придавао велики значај Југословенима, тешкоће за њено остварење произилазиле су отуда што је овај простор између два светска рата био непрекидно изложен натезањима великих сила, које су безобзирно, у смислу својих интереса, утицале на сваку од тих држава, нарочито у периоду непосредно пред

други светски рат. Било је, додуше, и покушаја ових земаља да својом иницијативом превазиђу размимоилажења, па су и Мађарска и Југославија нашле могућност да склопе пакт о пријатељству, но који су Мађари потом погазили заведени примамљивим понудама Немачке. Изгледа горка истина да средњо-европске државе саме за себе никада неће бити у стању да реше питање свога простора, већ да ће ово увек чинити неко са стране.

А када је реч о трећој варијанти, о католичкој Средњој Европи, чини ми се да ову у својој привлачности за Југословене не би требало преценити. Онако као што су одбацили идеју о Средњој Европи Наумановог типа, они су морали бити скептични и према свим покушајима црно-жуте рестаурације некадашњег хабзбуршког царства. Јер Словенци су у том царству били сведени на улогу да буду народ који ће давати слуге и слушкиње (*Domestikenvolk*), а Хрвати и Срби, који су у два маха спасли ту монархију, у XVIII веку против Ракочијеве буне, а 1848/49. у свеопштој револуцији у царству, када је судбина Хабзбурговца већ изгледала у потпуности запечаћена, морали су се осећати преварени због обећања која им је владарска кућа била дала у тренутку када се налазила у највећој опасности. Мирослав Крлежа подсећа у вези с тиме да је "аустријска лисица била исто што и пангерманска лисица" и он се супротставља "фразама аустријске културне мисије дуж Дунава", а за тезу разних "идеолога о некаквој Средњој Европи" каже да је "отрцана".¹ Југославија још и није била потпуно разбијена а Ото фон Хабзбург већ је појурио у Загреб. Туђман га је лепо примио, но хрватска штампа и хрватска јавност јасно се дистанцирају од претендента на хабзбуршку круну, која подразумева и владавину над Хрватском. Бранимир Соучек објављује у вези с тиме чланак под насловом *Austrija: Šta želi Otto von Habzburg*, и са поднасловом *Austro-Ugarska - ne, hvala* ("Vjesnik", 17. август 1991). Од Аустрије, каже он, само смо штете имали.

Додуше, код Словенаца се јављају гласови који у датом тренутку узимају у обзир и могућност овакве опције. Тарас Кермаунер говориће на једном симпозијуму у Аустрији на тему *Ein katholisches Mitteleuropa?* (*Католичка Средња Европа?*), те у одговору на ово питање истиче да би оваква комбинација била могућа уколико би се државама у том простору гарантовао њихов суверенитет.² У међувремену се вероватно и Кермаунер уверио у то да привидни суверенитет ни издалека не значи истински суверенитет неке земље и да се мален народ какав су Словенци у условима оваквог преструктурисања средњоевропског простора тешко може надати томе да ће сачувати своју привредну самосталност и свој национални идентитет.

А поготову се подухват Ерхарда Бусека у овом случају показао као Тројански коњ. Бусек је у свој пројекат укључио и неке српске ауторе, који су уопштено прихватили идеју о једној консолидованој Европи и који ни по чему нису оспоравали велику, па и позитивну улогу Беча у прошлости. У публикацијама које излазе под Бусековим окриљем објављује своје прилоге у том смислу и Милован Ђилас. Пропаст Аустрије, каже Ђилас, отворила је пут за успостављање два тоталитаризма после првог светског рата, који су, и један и други, одвели у несрећу. А један од тих прилога посвећен је и Бусековој концепцији Средње Европе: *Für ein Mitteleuropa ohne Gewalt* (*За Средњу Европу без насиља*). Прилог је објављен у месечнику "Wiener Journal" (јун 1988, С. 11-12). Но управо се Бусек ставио свом снагом у службу разбијања Југославије, једностраног оптуживања Срба и непрекидног подстицања да се поопштре санкције према српском народу.

Такођер када је реч о четвртој варијанти средњоевропске концепције, о оној која се заступа у Горици, у Италији, и у том подухвату учествовали су научници и писци из Југославије. Но тешко да би могло бити неке велике наде у будућност овог подухвата. Знамо да је пентагонала прерасла у хексагоналу,

¹ Miroslav Krleža: *Crno-žute iluzije*. Eсеји 5. Sarajevo 1979, с. 149; *Bečke varijacije*. Evropa danas, Zagreb 1934, с. 73, и *Deset krvavih godina i drugi eseji*, Zagreb 1954, с. 91.

² Taras Kermauner: *Ein katholisches Mitteleuropa?*, Politicum (Graz) 50 (1991), с. 44-47.

када је уз пет дотадашњих чланица примљена и Пољска, па је за то кратко време постојала и септагонала, када је Југославија замењена Словенијом и Хрватском, а Чехословачка се раздвојила у Чешку и у Словачку. Но већ дуго се ништа више не чује о некој активности у вези са овом институцијом. Очито да о прекрајању овог простора одлучују друге силе, које имају посве друге представе.

Остаје нам, значи, да размотримо још и став Југословена према оној петој варијанти, за коју смо рекли да је рођена из свести средњоевропских интелектуалаца који се нису желели помирити са стањем да постоје само Источна и Западна Европа. Већ смо споменули Милана Кундери и Ђерђа Конрада, два позната писца. А швајцарска слависткиња Илма Ракус у том смислу говори о "средњоевропској тројци којој имена почињу словом "К" - Кундери, Конраду и Кишу", издвајајући при томе Данила Киша као "нумеру један" у овој тројци.³ Киш се о Средњој Европи изјаснио следећим речима: "Оно што се означава као средњоевропски круг културе подједнако обухвата и целокупан југословенски литерарни простор. Наша три великана - Андрић, Крлежа, Црњански - припадали су по својим културолошким асоцијацијама управо овом простору. А преко њих пре свега дајем и себи право да се уврстим међу средњоевропске писце."⁴

Уз Киша и други писци из Београда расправљају са појмом "Средња Европа". Књигу Борислава Пекића *Писма из џуђине*, која је објављена 1987. године у Загребу, критика ће поздравити речима: "У овом случају реч је о средњоевропској теми, наиме о писцу у изгнанству, а она је средњоевропска и утолико што овом изгнанству повод није искључиво у политичким приликама. Уз то, Средња Европа се у овом случају не осећа ни као конгломерат некада, у прошлости, у заједницу обједињених држава под доминацијом Беча, нити као неки изгубљени идентитет или какав сан о будућности, већ као одређен однос између друштва и стваралаштва, између уметничке индивидуалности и непобедивог, аутентично хуманистичког мишљења. Једино на тај начин можемо себи објаснити што осећамо толику чежњу за Средњом Европом а не за Медитераном, са којим се на исти начин додирујемо, те уколико је тачно да се не постаје Средњоевропејац на тај начин што је неко рођен у том простору, већ што се тежи за одређеним духовним простором, у том случају је и Борислав Пекић исто онолико Средњоевропејац колико и Данило Киш."⁵

Слободан Селенић пак упозорава да Средњу Европу као духовни простор не би требало поистоветити са аустро-угарском културом. Таквој Средњој Европи недостаје "непосредно класично искуство Грчке, антифеудални популизам Кромвелових официра и, пре свега, дух Француске револуције", те би се наше настојање морало састојати у томе да "у оваквој Средњој Европи видимо неку врсту прелаза у Европу коју бисмо непрекидно изграђивали у духовном погледу".⁶ А као прелаз осећа Средњу Европу и Зоран Ђинђић: "На основу целокупне ситуације чини ми се да могу рећи како пут из Источне Европе у Западну Европу неминовно води преко Средње Европе. Средња Европа у овом тренутку изгледа као нека врста чистилишта. Кроз ово чистилиште се мора проћи да би се одбацио сав намет Истока, који нас притискује, да бисмо потом могли да утонемо у сласти Запада, јер онако како у овом тренутку изгледа, све амбиције се своде на то да се Европа у целини обликује на начин да буде налик Западној Европи. Средња Европа, према томе, као метафора искључиво за транзит за Западну Европу. Но шта ако возови стану, ако морамо остати на станици? Тада ћемо седети на свом пртљагу и

³ Ilma Rakusa: *Pannonische Inventuren*, Bogen (München) 22 (1987), с. 1.

⁴ Весна Рогановић: *Интервју са Данилом Кишом*, Борба, 1.1. 1988, с. 13. Годину дана пре тога Киш је на француском језику објавио своје *Variations sur les thèmes d'Europe centrale, Les Messager européen* 1 (1987), а изводе отуда у 'La nouvelle alternative' 8 (1987), с. 23-24, под насловом *Thèmes d'Europe centrale*.

⁵ Александар Јерков: *Новела од џуђина*, Књижевне новине 24 (1988), с. 16.

⁶ Слободан Селенић: *Словенија и Средња Европа*, Књижевне новине 11 (1988), с. 17.

запитаћемо се шта сад? На тој станици култура ће можда имати предност над политиком, али у чекаоници се националисти туку између себе. Наша би дужност била да што пре испитамо постоји ли неки прикључни воз који ће нас одвести са ове станице."⁷

Посве нов однос према Средњој Европи дошао је после Крлеже до изражаја код Хрвата. У сусретима Предрага Матвејевића са великаном хрватске књижевности - *Razgovori sa Krležom*, 1969 - овај ће и у одмаклим годинама потврдити свој поглед на Средњу Европу, о чему смо већ говорили, па ће сада поново рећи: "Средња Европа за мене се у естетском погледу не састоји у неком посебном свету, као што оваквог посебног света нема ни у случају Средње Америке или Средње Азије. Ово је термин који је одговарао како Науману тако и Аустрији да би изразио њихов пангермански односно аустријски империјализам, замагљен у случају Аустрије додуше са нешто носталгије", да би овоме ипак додао како је "додуше остало дело Кафкино, Рилкеово и Музилово" (с. 52). А то је потом била и формула са којом се у Хрватској приступало проблему средњоевропске књижевности. У часопису 'Danas' изјасниће се у том смислу неколико истакнутих хрватских писаца и историчара књижевности под заједничким насловом *Utjeha za malene. Nova srednjoevropska ideja želi ponovo uspostaviti zajedničku i specifičnu kulturu* (267 1987, с. 33-36). Средња Европа биће пре оно што је могла бити а што она није била, па су прави Средњоевропејци и у прошлости заправо били они који су се одликовали критичношћу и бунтовношћу. А Вања Маринковић себе види пред дилемом с ким да се идентификује при помињању Средње Европе - са Аушвицом или са једним народом који је остентаивно изабрао Валдхајма за свог председника?

Словенци пак су се цело време осећали у извесном стању напетости између осећања да припадају средњоевропској традицији и своје интегрисаности у југословенску државу. Отуда се словеначки књижевници и баве посебно интензивно Средњом Европом, те сваке године одржавају у Виленици скуп посвећен овој теми, којом приликом се додељује и одговарајућа награда. Као идеолог оваквог словеначког пристајања уз средњоевропску идеју речи Драго Јанчар, који је своје погледе о том питању изложио у чланку под насловом *Terra incognita*, више пута објављиван и превођен. Једино у онаквој Средњој Европи о којој говоре Милан Кундера и Ђерђ Конрад словеначки народ ће моћи да опстане. Но дошло је до распада Југославије и познати аустријски књижевник Петер Хантке (Peter Handke) написаће посебан спис *Die Legende vom Neunten Land* (*Легенда о Девећој земљи*), којом надовезује на словеначку народну причу о човеку који је трагао за најлепшом земљом, да би преко ове приче поручио Словенцима да је Југославија за њих била најлепша земља и да ће без Југославије изгубити своје национално биће.

* *
*

"Средња Европа" као могућност политичког удруживања у потпуности је превазиђена. Надјачала је "Западна Европа". Она уједно и одређује границе Европе према Истоку. Разбијањем Југославије знатно се допринело и дестабилизацији Средње Европе. Да ли ће нека од новостворених југословенских држава успети да буде равноправно прихваћена као део Западне Европе велико је питање. Отуда "Средња Европа" остаје само као духовни, културни појам, који је историјски за нама. Надјачала је закономерност захтева оних геополитичких константи на којима велике и моћне силе заснивају своје потезе. Ретко када се историјско кретање у тој мери открива у својој повезаности са овим потезима колико у случају трагедије која се догађа на нашем простору. Затечени смо у ситуацији да смо припадали Средњој Европи, но да у овом тренутку не знамо куда припадамо.

⁷ Зоран Ђинђић: *Храброси држача свеће. Средња Европа међу нама*, Борба 18-19. август 1990, с. 2.